

Egy nagyúri önéletírás. Itt van előttem a vaskos sárga könyv, amint már itt voltak elődjei is, a többi emigránstól származó önéletírások: Garami Ernőnek szintén sárga kötetje, Jászi Oszkár vérvörös füzetje, Böhm Vilmosnak kívül-belül szintelen próbálkozása. Eddig még egyik sem érdekelt, mert egyik sem nyújtott mást, mint amit elolvasatlanul is beléggondolhatt az ember: Garami óvatos, mérsékelt, jól kiszámított önvédelmet, Jászi logikusnak látszó, csak éppen premisszáiban képtelenül elhibázott értekezéseket és vad átkokat a magyarság fejére, mely nem követi őt, Böhm pedig azt, amit és amennyit egy Böhm Vilmostól el lehet várni, ha már ő is be akar lépni az irodalomba. Egyikük sem használható egyébre, mint hogy néhány adatot és jellemző mondatot kiírjunk belőlük és aztán örökre megváltunk tőlük. Annál több és érdekesebb problémát vet föl az előttem heverő kötet, Károlyi Mihály önéletírásának most megjelent első kötete. Nem mintha újakat mondana vagy szenzációs leleplezéseit volnának, még csak politikailag sem érdekes vagy nevezetes, nem: Károlyi Mihály könyve mint történeti forrás, kútfőkritikailag érdekes és így legyen szabad nekem gyakorolnom rajta azt a kritikai módszert, melyet tizenötödik és tizenhatodik századbeli krónikáinkat szokás történeti hitelük végett széttaglalni. Ennél a munkánál természetesen minden erkölcsi és hazafias szempontot mellőznünk kell és a szerzője miatt igazán nem rokonszenves könyvet hideg objektivitással kell kézbe vennünk.

Legelső olvasásra a külső hat reánk, a könyv stílusa, előadásmódja. Ez kétségtelenül *nem* olyan, mint amit vártunk. Míg Jászi öngazolása az ő írói egyéniségének adekvát terméke, addig itt az elő-

adásmód olyan írói egyéniségre mutat, minőnek Károlyi Mihályt senki sem ismerte. A könyv, melyről most szó van, kitünően, színesen, szellemesen, nagy írói készséggel van megírva. Károlyi Mihály ezt nem írhatta, aminthogy nem is írta. Előszavában maga mondja, hogy négyen segítettek neki, s a negyedik író az, akinek „közreműködésével” a maga meg, mondja ő, könyvének a „végső formát”. Ez a közreműködés kétségtelenül olyan volt, hogy mellette Károlyi szerzősége teljességgel semmivé vált. Erre mutatnak a könyvnek bizonyos nyelvi sajátosságai. Horváth Jánosnak van egy cikkeskéje, melyben a „Nyugat” magyartalanságait foglalta rendszerbe. Kétféle nyelvi tényt különböztet meg ott: az egyik a magyar nyelv nemtudásából származik, ennek tipikus példája Szomory Dezső stílusa; a másik csak rossz szokás, a sok idegen olvasásnak és a budapesti beszédmódnak folyománya, mely a Nyugat köreiben kötelezővé vált és azon írók stílusán is meglátszik, akik pedig egyébként jól tudnak magyarul. Ez a második fajta érzik meg Károlyi Mihály könyven. Elsősorban a mellérendelésnél az *és* kötőszónak szinte kizárólagos használata, s ezzel kapcsolatban a *hát*, s, *pedig*-nek nem is ismerése. Azután az *ahogy* és *hoggy* (*hogyan* helyett) túltengése, ami igen jellemző a Nyugat körül felnőtt nemzedékre. Továbbá az *amely* állandó, kizárólagos használata *mely* és *mi* helyett is, meg az *a* névelőnek fölösleges, néhol még értelmet is zavaró ismételtetése. Az igekötő viszont néha elmarad (pl. „Csak Bismarck egyenes közbenjárására menekültek” [meg]; „mert hiszen lakásom, ellátásom volt” [megvolt]), sőt néhol a szórend és a vonzatok is összezavarodnak („a konferencia dobogójáról meg próbálják agitálni az egész háborús világot”). Mindezek tipikusan budapes-

ties hibák, melyek jó magyar nyelv-érzékű literátorra is ráragadnak, ha ebben a körben nőtt fel. Mivel pedig Károlyi Mihály *nem* itt nőtt fel és előlete valóban nem olyan, hogy stílusán éppen ezek a hibák ütközzenek ki, így maguk e stílustények utalnak arra, hogy itt Károlyi Mihály csak pseudonym, s neve alatt más, nálánál komolyabban veendő stílisták rejtőznek.

Ez ma már nem szokatlan jelenség. A nagyurak régebben maguk írták mémoárjaikat, éveken át, szeretettel foglalatostkoddak naplójegyzeteik készítésével és összeállításával. Saint-Simon herceg, Dangeau márki, Khevenhüller, Zinzendorf grófok nagyurak voltak, de nem vetették meg az írás mesterségét. A mai nagyurak demokratábbak, de megvetik. A német trónörökös mémoárjait elejétől végig egy újságíróval íratta meg: ugyanezt mondják herceg Windischgraetz Lajos mémoárjairól. Az állítólag szocialista hajlandóságú „vörös herceg” és az elvi szocialistává lett Károlyi Mihály megegyeznek abban, hogy amint csizmájukat sem maguk készítik, úgy könyveiket sem. A különbség csak az, hogy amint Károlyi a politikában is „többre vitte”, . . . úgy ebben is nagyobb nagyúr: egész udvart fogad fel írómesteremberekből, s míg a hercegnek jó egy tucat zsurnaliszta is, a gróf mémoárjain már a nyelvnek és írásmódnak képzett munkásai dolgoznak.

A szerzői kérdés illetően tisztázása megadja a kulcsot a könyvhöz fűződő kútfői kérdésekhez. A munka nem mémoár, nem önéletírás, hanem első személyben elmondott életrajza Károlyi Mihálynak, amely életrajzból elsikkad, elpárolog az eredeti, az élő és élt Károlyi, s marad csak az a Károlyi, amilyenre a köréje csoportosult pártnak vagy töredéknek az októberi és bolsevista forradalom igazolására szüksége van. Károlyi még nem éltés ember, vele — így gondolkoznak hívei — még számolni lehet a következő húsz év alatt, s ezért érthető a törekvés, hogy róla olyan arckép terjedjen el, mely az emberek szimpátiáit a szerintük elkövetkezendő nagy változás, az októberizmus otthoni győzedelme esetén biztosíthatná számára. Persze az élő Károlyiról nehéz ilyen arcképet rajzolni, s ezért nem is csodálatos, hogy

ő maga nem vállalkozott rá; új arcképének egyes vonásai annyira valószínűtlenek, hogy valóban meg lehet elégedve „munkatársai” munkájával: ezek igen sok művészetet pazaroltak a költött alak ideig-óráig való elhíttetésére.

Mert az egész könyv ezért készült, s a szerzők egész találékonyságukat, egész műveltségüket és tehetségüket ezen cél szolgálatába állították. Itt óvatosan, finom tartózkodással jártak el: amott, az anyag természete szerint, lelkes tirádákat írtak, ismét másutt európai színvonalon álló politikai vagy társadalmi értékeket. Mindez a nemlétező szerző elhíttetésére van, elkezdve attól, hogy Károlyi Sándort, Mihály nevében, elátkozzák, mint hazaárulót és a kései unokát Rákóczi utódiának nevezik ki. Írói ízlésüket dicséri a tartózkodás, mellyel e kényes művelet végrehajjták. Csak azt mondták vele, hogy mostanában sokat gondol Rákóczi halálos órájára és hogy szívesen cserélne Rákóczi bujdosó társainak legkisebbikével is. Károlyi Mihály nem dicsékszik, ő szerény ember és szeretetreméltónak kíván látszani a szegények, a kicsinyek, elnyomottak előtt.

A költött Károlyi ugyanis emberbarát, pacifista, tolsztojánus, szocialista, Krapotkin híve, mert *erre* lenne szükség akkor, ha — amint ők szeretnék — a feudális fehér Magyarország összedölné és október esélyei megújulnának. A könyvben legérdekesebb az, amint e psztulált Károlyit végigkíséri és megjeleníti születésétől és kora neveltetésétől fogva. Már gyermekkorában kis Tolsztoj volt. Egészen gyermekes olvasmányai voltak ugyan, mint Jules Verne regényei, de az megbocsátható, annál inkább, mert csakhamar felismerte hivatását, elfordult e világi semmisségektől és a főtí kastély nagy könyvtártermében megállva — „szimatom jól vezetett”, mondja — a Grande Encyclopédie kötetéhez rohant, s kinyitotta egyenesen ott, ahol Voltaire-nek Dieu-cikke van. Úgy hiszem, olvasóim felfogják a Jászi-párt és a marxizmus Károlyi Mihálya életében e kis esemény szimbolikus jelentőségét. És ez csak a kezdet. Károlyi Mihály egész gyermek- és ifjúkorán át méltónak mutatkozott azon ideálhoz, melyet később, 1918—19 során, *faute*

de mieux, kénytelen-kelletlen magára vett. Komoly, szorgalmas fiúcska volt. Mint jogász, *pesti* jogász, szorgalmasan ült tanári lábainál. Különösen a római jog bájolta el, mint a szerzők mondják helyette: „Szerencsém volt, hogy, mint annyi fiatalembert, a római jog *charme*-ja engem is rögtön megéjtett.” Igen, a „római jog definícióinak borotvaélessége, érveléseinek eleganciája s rendszerének szigorú zártsága elbájoltak”. Tehát ami borotvaéles definíciót és elegáns érvelést termelt közpályáján Károlyi Mihály, az mind visszavezethető Istenben boldogult Vécsey Tamás, a római jog professzora áldásos hatására. De olvasmányai elsősorban szociális és filozófiai tárgyúak voltak. Louis Blanc, Guizot, Fourier, Proudhon, Stuart Mill, Darwin, Renan voltak legkedvesebb barátjai a kis Károlyi Mihálynak, aki már ekkor komolyan készült arra, hogy mint egyenrangú fél elbeszélgethesen Jászi Oszkarral és sokat olvasott társaival. Még Herbert Spenceren is átetette magát a kis vasszorgalmú Mihályka, de meg is jegyzi ez alkalomból jogosult büszkeséggel: „A rendszeresség akkor is, később is, nem taszított, hanem vonzott.” — Őt, Károlyi Mihályt, a költöttet.

Így megy ez tovább, a szerzők pedánsul, ökonomiával végrehajtják feltett szándékukat és megrajzolják ezt az életet, mely ilyen lehetett volna, ha nem Károlyi Mihály éli át. Néhol az a benyomása az olvasónak, hogy az ideális Károlyi Mihály mozgatói maguk is érzik feladatuk groteszk voltát és egy-egy erős szín, mit a vászonra csapnak, talán némi ironikus szándékból került oda. Ilyen kópéság — mert másnak nem mondható —, hogy a pacifista Károlyi, mikor a világháború alatt katonának bevonul, komolyan töprenkedik azon, nem volna-e illendőbb hozzá, a szegények és elnyomottak jövedébeli megváltójához, ha a nazarénusokat követve, nem venne kezébe fegyvert. Lelkítésája — az előadás szerint — hosszú és heves volt, előszámlálta magának a Szentírás idevágó helyeit, Tolsztojt is tekintetbe vette, de végül mégis elutasítá magától a passzív bölcseséget, ő *harcos* antimilitarista volt, s bár „megértette a morális nagysá-

got, igazi bátorságot”, de ez esetben nem fogadta el magára kötelezőnek: bevonult tehát.

Ezen és egyéb helyeken a komikum magában véve is megvan, önkénytelen, de a szerzők annyi kis finom, turlangos vonással akarják elhíttetni az elképesztően, hihetetlen, hogy az ember szinte swifti iróniára vél találni, szinte megsajnálná a szerencsétlent, akit ennyire neveltségessé tesznek barátai. Amely sajnálkozást azonban a valódi hős éppen nem érdemel meg, mert hiszen az ő műve az, hogy a költött és élő alak közt ily mérhetetlen, neveltségességbe nyúló különbség van. Az élő alak életéről persze szó sem esik. Ha Károlyi Mihály nem volna nagyúr, hanem csak polgári szülők egyszerű gyermeke, akkor életéről valószínűleg csak azt írják, hogy kártyás, korhely, könnyelmű volt; ha most ezt a megállapítást a nagyúri világba vetitené valaki, aki ismeri a nagyúri világ életmódját, úgy ezt a nagyúrira hatványozott kártyásságot, könnyelműséget stb. kellene megírnia, amiből azouban, a munka tendenciája érteimében, egyetlen szót sem kapunk.

Mindez eléggé világossá teszi az előttünk fekvő kötet kútfői értékét. Károlyi Mihály önéletírása érdekes stilisztikai szempontból, érdekes mint a divatba jött pseudonym nagyúri munkák egy újabb, kvalitatív példánya, de mint kútfő valóban hasznavehetetlen, teljességgel értéktelen. Amit Károlyi Mihály tud és el is tudna mondani, arról szó sincs benne. Azon nem kell csodálkozunk, hogy nem akarja lerajzolni a fiatal nagyúr, a hitbizományok élvezőjének korlátalan életmódját; ez talán nem is tartoznék a világ elé; de ha már önéletírást ad, abba elsősorban a körülötte levő emberek és pártok jellemzése, működésének leírása tartoznék. Párthíveiről alig szól valamit, Lovászról semmit, Jászit tisztelettel említi néhány konvencionális szóban. Ellenégeiről már többet ír, de inkább csak azokról, akik politikai bukása óta irodalmi téren támadták. Ez is mutatja a könyv készületi módját: a tényleg lefolyt dolgokhoz édeskevés köze van a munkának, amely egészen papirosízü. Legtöbbet polemizál Vázsonyival és Windischgraetz herceggel. Tanulságos a két

nagyúr, a herceg és gróf vitáját *együtt* olvasni a két mémoárból: a becsületsértő vádagnak özönét szórják egymásra, megtámoogatva nem kevésbé becsmérő nyilatkozatokkal, melyeket idegenek szájába adnak ellenfelüket illetőleg. Az *ilyen* polémia mindennél inkább mutatja az efajta mémoáirodalom tökéletes értéktelenségét.

Ügyes fogás, hogy Tisza István alakja nincs kirajzolva. Csak néhol említik, szinte személytelenül; szerajevói útját mondják el szerbek tanúsága szerint, tehát erősen meghamisítva; a háborúokozás bűnét persze meghagyják rajta. Tiszáról Károlyi Mihály bármily rosszat mondott volna is, Tisza alakja az övét, még a pacifista-tolsztojánus Károlyiét is feltétlenül árnyékba borította volna. Íév áll elő az a különös helyzet, hogv míg Tisza barátja, Burián István, rendkívül komoly, becsületes mémoárjaiban a magyar miniszterelnök politikai magatartását nem hatástalanul teszi kritika tárgyává: Tisza István halálos ellensége, Károlyi, semmi rosszat, semmi kompromittálót sem tud róla mondani. A könyv jövőbeli tendenciáival, Károlyi reménybeli szerepének előkészítésével függ össze, hogy a mai hatalmasok számára el van rejtve benne egy-egy tűszúrás. E tekintetben különösen gróf Bethlen Istvánt veszi célba, akinek ezzel a kisantantnál akarja hitelét kompromittálni.

Az utóbbi évek politikájának történetéhez végtelenül keveset, legföljebb szellemesen elmondott, de selejtes pletykákat nyújt a munka. Részben új verziókat kapunk a Károlyi Imre-perről, és a Konszten-ügyről, de nagyurak, bankárok, detektívek és szponok egymásközi huzavonája még nem föltétlenül történeti érdekű, s ha igen, arra egyéb kútfők is lesznek, mint az érdekelt felek szenvedelmes exozéi. Károlyi Mihálynak az októberi forradalomig terjedő politikai működéséről alig kapunk megbízható, elhihető adatokat, inkább csak utólag készült elme-futtatásokat. Ami érthető is, mert hiszen éppen ez az adathiány, a tettek és eseeledetek hiánya az, mi mémoárjaiban leginkább bizonyítja az ő közismert politikai tehetetlenségét. Itt még munkatársai is felmondják a szolgálatot, mert *meg nem tett* poli-

tikai tettekből még utólag sem lehet összeállítani egy tekintélyes pályát. Ellenkezőleg: a könyvnek minden lapjáról felénk sír és üvölt a tehetetlenség, az alkotni nem tudás, az akaratbeli alacsonyrendűség. Minden egyes politikai fordulaton mások figyelmeztették és mondták meg neki, mit kell tennie. A függetlenségi árnyalatok, majd Jászi és Kúfi, egymás kezébe adták és ő mindenkor visszhang volt, egy akadozó, rossz fonográf. A kötet csak megerősíti ebbeli tudomásunkat. Egymás után jönnek a politikai motívumok: nemzeti engedmények, a háborúban való részvételért nemzeti kiépítés, azután a demokrácia jelszava, a pacifizmus, az antantbarátság, s minden ily motívumnál kénytelenek a szerzők hosszú értekezést írni az illető eszme európai történetéről és jelentőségéről, hogy ezzel eltereljük a figyelmet hősiükről, aki váltakozó tanácsadóitól kölcsönözte az eszmét és megvalósítására semmi célszerűt el nem követett.

Az önigazoló emlékiratoknak általában van egy *punctum saliens*-ük. Az, hogy a dolgok Közép-Európában rosszul végződtek és hogy ennélfogva az a politikus, aki a dolgok legális, hivatalos lefolyása ellen megszólalt, s ezt bizonyítani is tudja, az most elhiszi magáról, hogy tökéletesen igazolta magát az utókor előtt. Ez a szarvasokoskodás működik például hötzendorfi Conrad fejében, amikor mammutkötetekben bizonyítgatja, hogy ő nem az 1914-es elvesztett háborút akarta, hanem már azelőtt, éveken át mindig új és új alkalmakat jelölt meg, amikor dicső, győzedelmes háborút lehetett volna vállalni. És azt hiszi, hogy ő nem felelős a rossz háborúért. Valóban nem is volna felelős, ha elvhűsége valaha is legyőzte volna hivatali ambícióját és a háborús tanácsai visszautasításakor odadobta volna kardját és nem szolgálta volna, állítólag jobb belátása ellenére, a kilátástalan háborút. Nagy kötetei után sem lesz fölmenthető akaratgyöngeség és hivatal-, méltóságkeresés alól, amik bizony megakadályozzák azt, hogy valaki világtörténeti méretű legyen.

Károlyi Mihály 1918 előtti önigazolásának punctum saliens-e az antantbarátságból adódik. Tisza és

Andrássy, az egész hivatalos Magyarország németbarát politikát folytatott és kitarthatott a szövetekezés mellett az utolsó pillanatig, a katasztrófaig. Károlyi németellenes, antantbarát irányt akart, s most, amikor a németbarát Magyarországot elérte a katasztrófa, el akarja hitetni, hogy neki volt igaza, hogy ő az egyetlen, okos, hű, igaz hazafi. Ezt a tant könyvében igen erősen megalapozhatta volna, ha felsorolni tudná, mit tett ő ez irány szolgálatában. De semmit sem sorol fel. Az előszóban csak úgy mellékesen említi, hogy utólag néha sajnálja, hogy nem maradt meg francia fogásban és nem lett magyar Masaryk, aki a németbarát politika bukásakor sikerrel képviselhette volna a magyar ügyet az antant előtt. A valóság az, hogy Károlyi Mihály nem lett, nem lehetett Masaryk, mert ő csak Károlyi Mihály volt. Antantbarátsága is csak Károlyi Mihály-szerű volt: *ittthon* okozott botrányokat éretlen társaival és ezzel megerősítette az antantot az ő *jusqu'au bout* politikájában. Azt állítja, hogy különbékét akart, de a valóságban ő ártott legtöbbet a különbékének. Antantbarátsága kényelmes, kaszinói és parlamenti, egyoldalú barátkozás volt; még csak meg sem kísérelte, hogy komolyan vegyék külföldön. Ehhez tett, munka, akarat, önfeláldozás, a nagyúri élet kényelmeitől elszakadás, üldözések vállalása kellett volna, ami mind nem vonzhatta az ő egyéniségét. Uradalmait kockára tette, a kaszinóban, de nyugalmát és életét, a haza szolgálatában, soha. Itthoni antantbarátsága is csekély rizikóval járt, amíg németbarát apósával, Andrássyval jó viszonyban volt. E könyvből is látszik, s Andrássy mémoárjai is megerősítik, hogy a jóviszony az utolsó pillanattig fennmaradt...

Nem, Károlyi Mihály antantbarátsága nem történeti méretű, nem Masaryk-szerű volt, csak pojáca-szerű. Állítólagos barátai, a franciák, az ő egyetlen berni közeledésére azzal válaszoltak, hogy Tartarinnek nevezték el. Az igazi Tartarin ártatlan, kedves ember volt, önösségtől mentes. Károlyi Mihály pojácaszerűsége mögött azonban mindenkor ott áll az önzésnek azon mértéke, mely csak egy régi nagy-

úri család dekadens sarjában fejlődhet ki oly visszataszítólag, amit az ő politikai harcában megnyilatkozott. A hatalomvágy abban a legkorlátlanabb, akit egyénisége legkevésbé jogosít fel a hatalom birtoklására. Az ő nagyfokú tehetetlensége szülte hatalomvágya korlátalanságát, s e kettő együtt teszi politikai egyéniségét oly alacsonyrendűvé. Mindezen a kötet semmit sem tud változtatni, mert nincs hasznos, jó vagy akár értelmes cselekedet, amit hőseről el tudna mondani.

Es hogy mégis volt bátorsága magáról ilyen kötetet iratni, ez szimbólikusan jelzi a valódi, nem a költött egyéniséget. Akinek, nem mondom, morálja, de ízlése van, az nem irat magáról ilyen mértéktelen dicsérőiratot. Egy grand-seigneur, akinek már ízlése sincsen. A nagyúr, mint típus, elkorcsosulásának legalsóbb fokán. *Szekfü Gyula.*

Két bemutató az Operában.
(*Diana. Aphrodisia.* 1923 dec. 22.)
Zádor Jenő, a Diana című egyfelvonásos zenedráma szerzője, bécsi zenekonzervatóriumi tanár, minden ízében modern muzsikus, ki tanulmányait a jeles Reger Miksánál végezte. Művén meglátszik a modern szerzők hatása Wagner Richardtól kezdve Strauss Richárdon át Schreckerig, Pucciniig, anélkül azonban, hogy szolgai utánzónak nevezhetnők. Határozottan tehetséges muzsikus, kiváló technikai készséggel. Nagyon jól ismeri a zenekart, pompásan is kezeli, színesen, helyenkint rikítóan hangszerel, általában superlatívusokban szeret megszólalni. Különös súlyt helyez a fúvókra (hat kürtöt és két basztubát alkalmaz) és nehéz feladatokat ró a vonósokra. Munkájában van drámai erő, lendület. Mindvégig feszültségben tartja hallgatóinak idegrendszerét. A kis dráma szereplőinek lelkiállapotait híven festi és célja érdekében minden eszközt felhasznál. Kifogásolható, hogy zenekara mindvégig túlságosan lármás; a zenei előjáték is elnyújtott, de mindamellett érdekes. A szerző nagyon hálás lehet Fleischer Antal karnagynak, ki láthatólag szeretettel tanította be a nehéz művet, lendülettel vezette az előadást és iparkodott a parti-